

ԳՐԻԳՈՐ ԲՐՈՒՏԵԱՆ

Ֆիզիկա-մաթեմատիկական գիտ. թեկնածու

ՀԱՅԿԱԿԱՆ «ՍԱՍՆԱՅ ՄՈՒՆԵՐ» ԴԻՑԱՎԷՊԻ ՄԻ ԴՐՈՒԱԳԻ ԺԱՄԱՆԱԿԻ ՈՐՈՇՍԱՆ ՓՈՐՁ

Սկիզբը՝ 2021 թ. Ժ. համառում

Երկուորեակներ — Սանասար եւ Բաղդասար: Յիշենք, որ յունական գիցաբանության մէջ յայտնի երկուորեակները՝ Դիոսկուրները (Կաստոր ու Պոլլիդէքէս), հէնց ամպրոպային աստծու՝ Զեւսի որդիներն են: Այսինքն՝ Սանասարի եւ Բաղդասարի ի յայտ գալը Զէնով Օհանից անմիջապէս յետոյ լիովին համապատասխանում է նրանց՝ ամպրոպային հայր աստծու որդիները լինելուն: Սանասարի եւ Բաղդասարի մասին գիտենք նաեւ, որ ծնունել են Զրից: Սրան զուգահեռ էլ Զէնով Օհան — Օհաննէս — էա (էնկի կամ Հայա) աստուածը՝ իբրեւ քաղցրահամ ջրերի տիրակալ, լիովին բաւարարում է ջրից ծնուած երկուորեակների հայրը լինելու պայմանին:

Այս երկուորեակներից Սանասարն իր գործողութիւններով ամբողջովին նոյնանում է հայկական հրաշապատում հէքեաթներում բազմիցս ի յայտ եկող (թագաւորի) կրտսեր որդու կերպարին: Այսպէս՝ Սանասարը, ինչպէս հէքեաթների կրտսեր որդին, կատարում է փրկութիւն բերողի հիմնական գործառույթները: Նա իջնում է Կախարդական աշխարհ, ապա իջնում է Մութ աշխարհ — Անդունդք (Կանաչ քաղաք կամ Օձ քաղաք, կամ՝ այլ անունով), այստեղ յաղթում-սպանում է վիշապների, նրանցից ազատում է ջրի աղբիւրը, հարսնացուին, հրաշք-թռչունի ճտերին, այդ նոյն հրաշք-թռչունի օգնութեամբ վերադառնում է Լոյս աշխարհ եւն: Դիցավէպի որոշ տարբերակներում նա նաեւ երկինքը փակող վիշապից ազատում է Արեւը:

Յոռան Վերգո: Մեր աղիւսակում Երկուորեակներից յետոյ յաջորդը Խեցգետին-Յիւրին համապատասխանող Յոռան Վերգօն է: Նայենք, թէ

ինչ կերպ է կարելի հասկանալ այս զուգահեռությունը: Վերգոյին ցիռի-էշի հետ զուգադրել-նոյնացնելով՝ մենք արդէն իսկ նրան զուգադրել ենք Արեգակի հետ: Իրօք, ինչպէս յայտնի է, Արեգակի զոհի կենդանին եղել է ձին: Այսինքն՝ խորհրդանշական առումով իրար զուգադրուած-նոյնացուած են Արեգակն ու ձի կենդանին: Ասուածի օգտին բազում վկայութիւններից յիշատակենք միայն երկուսը: Տարբեր աղբիւրներով վկայուած է, որ հնում Հայաստանում Արեգակին ձի են զոհաբերել: Բացի այդ՝ հայկական բանահիւսութիւնը վկայում է, որ Արեգակը երկնքով անցել է քառաձի կառքով: Նոյնիսկ այդ շորս ձիերի անուններն են հասել մեզ հայկական բանահիւսութեան մէջ. Էնիկ, Բենիկ, Սենիկ, Մենիկ:

Ինչ վերաբերում է էշին, ապա գիտենք՝ խորհրդաբանական առումով, իր կրած խորհուրդով էշը նոյնական է ձիու հետ: Արդի կենսաբանութեան տուեալներն էլ հաւաստում են, որ էշը մարդու կողմից ընտանի է դարձուել մի փոքր (շուրջ 5 դար) աւելի վաղ, քան ձին¹: Եւ այս երկու կենդանիների միջեւ սկզբունքային տարբերութիւն չի դրուել: Հայաստանի հարեւան որոշ երկրներում էլ ձիուն կոչել են «լեռնային էշ»: Այսինքն՝ առկայ է ոչ միայն այս կենդանիների ընտանեցման յաջորդականութիւն, այլ նաեւ դրանց ժառանգորդութիւն այն առումով, որ էշից յետոյ ձիու ընտելացմամբ ոչ միայն նախապէս էշի կատարած գործերն են դրւում ձիու վրայ, այլ նաեւ էշի դիցաբանական-խորհրդանշական գործառնություններն են փոխանցւում նրան:

Մեր աղիւսակում առաջարկուած հերթականութեամբ Վերգօն ընտանիքի միջնեկ որդին է, մինչդեռ ըստ դիցավէպի համահաւաք շարադրանքի՝ նա Սասնայ տան հիմնադրի որդիներից աւագն է: Միւս կողմից, սակայն, իբրեւ միջօրէի կիզող, այրող Արեգակ, նրան շատ աւելի է ներդաշնակում միջնեկ, քան աւագ որդի լինելը (միջօրէի Արեւ — Արեւի հէնց միջին դիրքը):

Այս առումով կարելոր է, որ հայերի հարեւան պարսիկների լեզւում էլ եւ Արեւ բառերը համանուններ են. երկուսն էլ արտասանւում են «խաւ» (զուգահեռ հայերէն խաւան, խաւկել, խաւոյկ, խոռովել բառերին): Այսինքն՝ այստեղ պահպանուած է էշ կենդանու՝ միջօրէի Արեգակին համապատասխանող կերպար լինելու յիշատակը: Ինչ վերաբերում է Վերգոյի՝

¹ Տե՛ս F. MARSHALL, K. DOBNEY, T. DENHAM & J. CAPRILES, Evaluating the roles of directed breeding and gene flow in animal domestication // Proc. Natl. Acad. Sci. USA, 2014, էջ 111, 6153–6158:

միջնեկ որդուց աւագ որդի դառնալուն, իբրեւ այս աղաւաղման հնարաւոր պատճառ՝ բացատրութիւն յիշենք, որ, ինչպէս վերը նշուեց, «էշ» բառը նախապէս պէտք է ունեցած լինի նաեւ մեծ իմաստը: Այս կերպ լիովին հնարաւոր է, որ ցիռ—էշին զուգադրուած Վերգօն իր մակդիրի մեծ իմաստի ազդեցութեամբ ժամանակի մէջ սկսէր ընկալուել իբրեւ ընտանիքի աւագ որդի:

Մեծ Մհեր: Մհերի եւ Առիւծի ընդհանրութեան մասին վկայող առաջին հանգամանքը հէնց Մեծ Մհերի «Առիւծ» կամ «Առիւծաձեւ» մակդիրն է: Սրանցից առաջինը վկայութիւն է այն մասին, որ Մհերը պարզապէս նոյնացուել է Առիւծի հետ: Անշուշտ, դիցաւէպում այդ առիւծն ընդամենը ճանապարհը փակող հզօր ահազդու վայրի կենդանի է, որին որեւէ մէկը չի կարողանում յաղթել: Միայն Մհերն է այդ առիւծին յաղթում: Ընդ որում՝ Մհերն առիւծին յաղթում-սպանում է՝ երախից մինչեւ պոչը պատռել-կիսելով: Եւ առիւծի երկու կէսերը դնում է իր բացած ճանապարհի երկու կողմում: Այսինքն՝ Մհերի բացած ճանապարհն անցնում է (կիսուած) առիւծի միջով: Սա անմիջապէս յիշեցնում է Կենդանաշրջանի համապատասխան հատուածը, որտեղ Արեւի ուղին (խաւարածիրը) անցնում է Առիւծ կենդանակերպի միջով: Ի դէպ, յիշենք նաեւ, որ ըստ դիցաւէպի՝ այս ուղին հացի՝ ճանապարհն է: Իսկ հացը, ինչպէս գիտենք, նոյնացուած է Արեւի հետ: Քրիստոնէութեան մէջ, օրինակ, առկայ է Քրիստոսի եւ հացի նոյնացում: Այսպէս, Ինքն Իր մասին Քրիստոս ասում է. «Ես եմ հացն կենաց» (Յովհ. 2. 35), ապա՝ «Ես եմ հացն իջեալ յերկնից» (Յովհ. 2. 41): Միւս կողմից՝ Քրիստոս Ինքը նաեւ Արեգակ է (Նրա՝ խաչի վրայ հոգին աւանդելու պահին Արեւը խաւարում է): Այսինքն՝ այստեղ հացի եւ Արեւի նոյնացում է. հացի, այն է՝ Արեւի ճանապարհն անցնում է կիսուած Առիւծի միջով:

Մհերի դիրքը Սասնայ տան մէջ որոշելու համար յիշենք, որ Մհերին համապատասխանող Առիւծ կենդանակերպը երկնային մեծ վիշապի չորս համաստեղութիւններից վերջինն է եւ համապատասխանում է այդ վիշապի տտանը՝ պոչին: Ըստ այսմ՝ սպասելի է, որ Մհերն էլ կապուած լինի վերջի, աւարտի (ուրեմն՝ նաեւ մահուան) գաղափարի հետ: Սրան լիովին ներդաշնակ է Մհերի լուսնային կերպար լինելը, որի մասին վերը նշուեց: Նրա կեանքը բաժանուած է 7-ական տարիներ տեւող փուլերի: Մինչեւ 7 տարեկան մանկութիւնն է, 7 տարեկանից (Լուսնի առաջին քառորդ՝ կիսալուսին) նա «մարդամէջ է մտնում», վարժատուն գնում,

7 տարի Սասունը պահում է որս անելով: 15 տարեկանում (լիալուսին) առիժ է սպանում, բացում է փակուած ճանապարհը, յաղթում Սպիտակ դեւին, ազատում իր հարսնացուին եւ ամուսնանում: Կեանքի վերջին 7 տարին էլ հարբած մնում է Մըսըրում, որից յետոյ (Լուսնի վերջին քառորդ — վերջալուսին) գալիս է Սասուն, ծնում Դաւթին ու մահանում²: Հստ այս տրամաբանութեան՝ Մհերը պէտք է լինի ընտանիքի աւագ որդին (մայր մտնող Արեգակ — Լուսին, անդրաշխարհ): Սրան ներդաշնակ է նաեւ Մհերի անունը՝ Մհեր (Միհր) — Մեհեկան³ — մահ:

Այսպիսով՝ տեսնում ենք, որ բոլոր հիմքերը կան Սասնայ տան տոհմածառի սկզբի մասը դասաւորելու ըստ Կենդանաշրջանի համաստեղութիւնների (տե՛ս ստորեւ՝ աղ. 3):

Աղիւսակ 3.

Ընտանիքի անդամը	Դիցական կերպարը	Կենդանակերպը
Հայրը	Ջէնով Օհան	Ցուլ
Կրտսէ որդին (երը)	Սանասար եւ Բաղդասար	Երկուորեակներ
Միջնեկ որդին	Յուսն Վերգօ	Խեցգետին
Աւագ որդին	Առիւծ (Մեծ) Մհեր	Առիւծ

Ծովինար: Կենդանաշրջանի մէջ Առիւծին յաջորդում է Կոյսը: Սա մի շատ ուշագրաւ դիցաբանական կերպար է, որ աւանդաբար պատկերւում է ցորենի հասկը կամ հասկերի խուրձը եւ արմաւենու ոստը բռնած երիտասարդ կնոջ տեսքով⁴: Մեր դիցավէպում այս կերպարին լաւագոյնս համապատասխանում է Սասնայ ամբողջ ընտանիքի մայրը՝ Ծովինարը: Հստ դիցավէպի՝ Ծովինարը շնաշխարհիկ գեղեցկութեամբ կոյս է, որ, իր կամքին հակառակ, կնութեան է տրւում Բաղդադի խալիֆին: Նախքան ամուսնանալը՝ Ծովինարը յղանում է մէկ ու կէս բուռ ջրից, որ խմում է հրաշքով ծովի մէջ բղխած քաղցրահամ աղբիւրից: Ամուսնու մօտ գնալուց յետոյ նա տարբեր պատրուակներով խուսափում է նրա

² Տե՛ս Գր. ԲՐՈՒՏԵԱՆ, Օրացոյց Հայոց, Ս. էջմիածին, 1997, էջ 460—461: Հստ այս օրինաշարիւթեան՝ Մեծ Մհերի կեանքի տեւողութիւնը պէտք է լինի այնքան տարի, որքան որ լուսնային ամսի օրերն են, այն է՝ 30 տարի:

³ Հստ այսմ՝ բնաւ պատահական չէ, որ Մեհեկան ամսի անունը միջնադարում ստուգաբանուել է՝ կապելով այն «մահ» բառի հետ. տե՛ս Գր. ԲՐՈՒՏԵԱՆ, Օրացոյց Հայոց, էջ 459—460:

⁴ Այս մասին աւելի մանրամասն տե՛ս Գր. ԲՐՈՒՏԵԱՆ, Հայոց Նախահայկեան օրացոյցի սկիզբը, «Բազմավէպ», 2016, թ. 3—4, էջ 11—63:

հետ մերձենալուց: Այսինքն, ըստ էության, Ծովինարը եւ ամուսնանալուց առաջ, եւ դրանից յետոյ մնում է կոյս: Այս մասին ուղղակի վկայութիւն է առկայ նաեւ դիցավէպի որոշ պատումներում: Օրինակ՝ հայոց ձորեցի Կազարեան Թարոյից գրի առնուած պատումի մէջ Ծովինարն իր տղաներին ասում է.

«Թէ որ կը խաղցուցես,
Իմ խօր անէն որ կոյս իկեր եմ,
Մինչեւ էսօր ըսկուն կոյս եմ,
Եւ ձեզիկ ծնելու ժամանակն ինսան մօտ ձիկ չիկէ,
Մէնակ խեղտակն էկաւ, ձե անուն տրաւ»⁵:

Ըստ այսմ՝ Ծովինարը լիովին զուգահեռ է Կոյս կենդանակերպին: Աւելին. Կենդանաշրջանի մէջ Ծովինարին համապատասխանող Կոյսն անմիջապէս կից է Սասնայ տան արական մասին համապատասխանող երկնային մեծ վիշապի չորս աստեղատներին (Յուլից Առիւծ): Այսինքն՝ երկնքում էլ մայրը կից է իր ընտանիքի արական մասին:

Քեռի Թորոս: Ծովինարին ամենամօտ հարազատ կերպարն է (եթէ զանց առնենք նրա հօրն ու զաւակներին) Քեռի Թորոսը: Սա դիցավէպում ամենաերկարակեաց կերպարն է: Նա միակն է, որ հանդէս է գալիս «Սասնայ ծռեր» դիցավէպի բոլոր չորս ճիւղերում: Նա գործում է հէնց դիցավէպի ամենասկզբից եւ «կսկիծից» մահանում է Փոքր Մհերի փակուելուց յետոյ: Այսինքն՝ Քեռի Թորոսը դիցավէպում կայ բուն գործողութիւններն սկսուելուց առաջ եւ դրանց աւարտից յետոյ: Քեռի Թորոսը, Սասնայ տան միւս դիցազունների պէս, հսկայ է, կռիւներին մասնակցում է արմատախիլ արուած բարդի ծառով, ունի հրաշք նժոյգ՝ Վեցողնէն Լազգին, եւ միշտ պատրաստ է իմաստուն խորհուրդներ տալ իր ազգական դիցազուններին: Սակայն նրա կատարած միակ գործողութիւնը, որով էապէս տարբերում է Սասնայ տան միւս հսկաներից, Դաւթի եւ Մելիքի կռուին նրա իւրայատուկ միջամտութիւնն է: Դաւթի վերջին (եւ միակ) զարկից առաջ Քեռի Թորոսը գալիս եւ յատուկ պատուիրում է նրան, որ Մելիքին բաժանի երկու հաւասար կէսի⁶: Եւ աւելացնում է, որ ստուգելու է այդ կէսերի հաւասար լինելը կշռելով: Այսինքն՝ այս դրուա-

⁵ «Սասնայ ծռեր», աշխատ.՝ Սարգիս Յարութիւնեանի, Երեւան, 1977, էջ 561:

⁶ Տէն «Սասնայ ծռեր», հտ. Գ., պատում. գրառում եւ բնագրի պատր.՝ Ս. Յարութիւնեան եւ Ա. Սահակեան, Երեւան, 1979, էջ 47, 274 եւն:

գում Քեռի Թորոսը հանդէս է գալիս ստուգողի, շափողի, կշռողի գործառնոյթով: Սրանով Սասնայ տան այս դիւցազունը զուգահեռ է դառնում Կշիռ (Կշեռք) կենդանակերպին:

Քեռի Թորոսի այսպիսի ընկալման օգտին է վկայում նաեւ այն, որ Սասնայ այս դիւցազունը յատուկ ընդգծուած մերժողական վերաբերմունք ունի ստի նկատմամբ: Նրա մասին ուղղակի ասուած է. «Քեռի Թորոս սուտ խօսելուց կը խաղընէր»⁷: Այսինքն՝ Քեռի Թորոսն այստեղ հանդէս է գալիս իբրեւ ճշմարտութեան պաշտպան: Իսկ ճշմարտութիւնը պահպանելը, ըստ էութեան, նոյն կշռելու գործողութիւնն է՝ սուտը ճշտից գանազանելը, տարանջատելը:

Քեռի Թորոս — Կշիռ համապատասխանութիւնն առաւել համոզիչ է երեւում, եթէ ի նկատի ենք առնում Կոյս եւ Կշիռ կենդանակերպերի անմիջական հարեւանութիւնը: Իրօք, ճիշտ այնպէս, ինչպէս երկնքում Կոյսին կից է Կշիռը, նոյն կերպ էլ Սասնայ տան մէջ Ծովինարին ամենամօտ հարազատը Քեռի Թորոսն է, որ դատելով «Քեռի» մակդիրից՝ պէտք է լինի կամ Ծովինարի եղբայրը, կամ մօրեղբայրը: Անշուշտ, առաւել հաւանական է, որ Քեռի Թորոսը լինի հէնց Ծովինարի եղբայրը եւ ո՛չ թէ քեռին, քանի որ նրան «քեռի» են անուանում Ծովինարի բոլոր զարմերը: Բացի այդ՝ դիցավէպի առաջին ճիւղում նա շատ երիտասարդ է, Ծովինարին համարեա տարեկից, որով եւս առաւել յարմար է նրա եղբայրը լինելու համար: Եւ, ի յաւելումն յիշենք, որ կան դիցավէպի պատումներ, ու յստակ նշում է Ծովինարի եւ Քեռի Թորոսի քոյր-եղբայր լինելը⁸:

Այս կերպ՝ Կենդանաշրջանի մէջ Կոյսի մի կողմում իր եղբօր աստեղատունն է՝ Կշիռը, միւս կողմում՝ իր զաւակների աստեղատները՝ Յուլից Առիւծ հատուածը: Այսինքն՝ Կենդանաշրջանի այս մասում հինգ ամենամօտ ազգական-հարազատների կերպարների յաշորդական դասաւորութիւնն է:

Բաղդադի խալիֆ: Կոյս եւ Կշիռ կենդանակերպերից յետոյ Կենդանաշրջանի մէջ Կարին աստեղատունն է: Եթէ նկատի առնենք դիցավէպի ամենասկզբի իրադարձութիւնները, ապա հարկ է իբրեւ դիցավէպի մէջ այս աստեղատան զուգահեռ կերպար ընդունել Բաղդադի խալիֆին: Իրօք, Բաղդադի խալիֆը դիցավէպում հանդէս է գալիս իբրեւ անզիջող

⁷ «Սասունցի Դաւիթ», Երեւան, 1961, էջ 181:

⁸ Տե՛ս «Սասնայ ծոեր», Երեւան, 1977, էջ 145—152 (այստեղ Ծովինարի փոխարէն Կոյսի անունը Արմաղան է):

հակառակորդ, թշնամի, որ հակառակ է մնացեալ բոլոր հերոսներին իր դաւանանքով (ի հակադրութիւն խաչապաշտ հայերի՝ նա կռապաշտ է) եւ գործողութիւններով: Նախ՝ նա բռնութեամբ կնութեան է առնում Ծովինարին, ապա տարբեր հանգամանքներում փորձում է սպանել Ծովինարի երկուորեակ տղաներին եւ հէնց նրան՝ Ծովինարին: Սա հանգեցնում է նրան, որ երկուորեակ եղբայրները նախ փախչում են նրա քաղաքից, սակայն դրանով չեն կարողանում ազատուել նրա (դիւթական) հետապնդումներից եւ, ի վերջոյ, ստիպուած են լինում իրենք սպանել խալիֆին: Փաստօրէն՝ Բաղդադի խալիֆը Ծովինարի, նրա հօր՝ Գագիկ թագաւորի, եղբօր՝ Քեռի Թորոսի, եւ երկուորեակ որդիների՝ Սանասարի ու Բաղդասարի անհաշտ հակառակորդն է, որով եւ լաւագոյնս ներդաշնակ է Կոյսին եւ Կշիռին կից գտնուող Կարիճ աստեղատան հետ զուգադրուելուն: Իբրեւ մի կողմից Ծովինարի ու նրա ընտանիքի, միւս կողմից՝ խալիֆի հակառակութեան, թշնամութեան «երկնային» դրսեւորում՝ կարելի է դիտարկել նրանց համապատասխան կերպարների դիրքերի փոխառնչութիւնը երկնքում: Իրօք, երկրից դիտողի համար երկնքում Կարիճը (խալիֆը) Յուլ—Կշիռ հատուածից (Ծովինարից եւ նրա հարազատներից) ձախ է: Այսինքն՝ դարձեալ չարի, թշնամու եւ ձախ կողմի համադրում, զուգադրում:

Այսպիսով՝ նոյնացուեցին Սանայ տան (եւ դրան մերձ) հերոսներից 7-ը՝ Ծովինար, Քեռի Թորոս, Բաղդադի խալիֆ, երկուորեակներ՝ Սանասար ու Բաղդասար, Մեծ Մհեր, Ձենով Օհան եւ Յռան Վերգօ (տե՛ս աղ. 4):

Աղիւսակ 4.

	Դիցավէպի կերպարը	Երկնային զուգահեռը
1.	Բաղդադի խալիֆ	Կարիճ
2.	Քեռի Թորոս	Կշիռ
3.	Ծովինար	Կոյս
4.	Մեծ Մհեր	Առիւծ
5.	Յռան Վերգօ	Խեցգետին (Յիւ)
6.	Սանասար եւ Բաղդասար	Երկուորեակներ
7.	Ձենով Օհան	Յուլ

Սասունցի Դաւիթ: Դիցավէպի յաջորդ առանցքային կերպարը Դաւիթն է: Սա այնքան էական, այնքան կարեւոր կերպար է, որ բազմաթիւ տարբերակներում հէնց նրա անունով էլ դիցավէպը կոչուած է «Սասունցի Դաւիթ» (կամ փոքր-ինչ այլ կերպ): Եւ ընդհանրապէս, կերպարի բազմակողմանիութեամբ եւ յագեցուածութեամբ Դաւիթը դիցավէպում էապէս գերազանցում է միւս բոլորին: Թերեւս միայն դիցավէպի իգական կերպարներն են, որ հանդէս են գալիս Դաւիթի կողմից չկրկնուող գործառնոյթներով: Դաւիթը Օհանի նման հզօր ձայն ունի, եւ երբ խլաթում նրան թունաւոր նետով թիկունքից նետահարում են, նրա գոռոցից լեղաճաք մահանում է նրան նետահարողը, ապա՝ խոցուած Դաւիթի ձայնը հասնում է Սասուն, եւ այնտեղ իմանում են նրա խոցուելու մասին: Դաւիթը դեռ պատանի տարիքում Օհանի եւ Քեռի Թորոսի նման ուժեղ է. ճիշտ այնպէս, ինչպէս այս երկու աւագ դիւցազուններն են թշնամիներին «ալում» արմատախիլ արուած բարդի ծառերով, նոյն կերպ էլ Դաւիթը Պառաւի արտի ագռաւներին (արտի կորեկի հետ միասին) սրբում-քշում է արմատախիլ բարդիով: Նոյն կերպ՝ արմատախիլ արուած բարդիով է Դաւիթը ջնջում խուբաշու զօրքը: Դաւիթը նաեւ կշռողի-չափողի գործառնոյթ է իրականացնում Քեռի Թորոսի նման (երբ Օհանից (որոշ տարբերակներում՝ Վերգոյից) խլում է կոտը եւ սկսում ինքնուրոյն չափել հարկահաններին տրուելիք ոսկին): Դաւիթը նաեւ վայրի գազանների տիրակալի, նրանց տիրապետողի, կառավարողի գործառնոյթ ունի (գառնարած եւ նախորդ եղած ժամանակ նա հաւաքում, քաղաք է բերում բոլոր վայրի կենդանիներին): Նա նաեւ սարերի, քարերի, աղբիւրների ու քամիների տիրակալն է, որի վկայութիւնն է նրա՝ դրանց ուղղուած հրաժեշտի երգը կռիւ գնալուց առաջ⁹: Նա գառնարած է, նախորդ, նաեւ որսորդ է, նախրից անասուն գողացած աւազակներին (դեւերին) սպանող, տարիներով քաղաքից թալանուած գանձերը ազատող, յետ բերող: Դաւիթը նաեւ երկրագործ է. նա եօթ գութանաւորի եօթն օրուայ վարելիք արտը միայնակ վարում է մի ժամում¹⁰: Դաւիթը նաեւ վիշապամարտիկ հերոս է՝ Սանասարի նման: Դաւիթի եւ Մսրայ Մելիքի կռիւը, ըստ իր բազմաթիւ յատկանիշների, վիշապամարտ է: Դիտարկենք սա առաւել մանրամասն:

⁹ Տէս «Սասունցի Դաւիթ», Երեւան, 1961, էջ 233:

¹⁰ Տէս անդ, էջ 261–263:

Նախ՝ Մսրայ Մելիքն ինքը վիշապային կերպար է. նրա զօրքը, ջուրը խմելով, ցամաքեցնում է Սասնայ գետը (ջրարգել վիշապ), նա Դաւթին գցում է հորի մէջ (անդրաշխարհ), Դաւթի զարկից առաջ էլ ինքն է մտնում 40 գազ խորութեամբ հորի մէջ. դա այն միակ տեղն է, որտեղ Մելիքն իրեն ապահով է զգում: Այսինքն՝ այդ հորը հէնց Մելիքի տեղն է (անդրաշխարհ): Հէնց այդ հորի մէջ էլ վրայ է հասնում Մելիքի վախճանը: Բացի այդ՝ Դաւիթը Մելիքին բաժանում է երկու հաւասար կէսի, որոնցից մէկն ընկնում է աջ, միւսը՝ ձախ: Աւելին՝ դիցավէպի որոշ պատումներում Դաւիթը Մելիքի աջ կէսը տանում, ժամով-պատարագով թաղում է, իսկ ձախ կէսը թողնում է անտէր՝ շներին ու գայլերին կեր¹¹: Այսինքն՝ այս պարագայում եւս տիեզերաստեղծ վիշապամարտին յատուկ՝ սպանուած վիշապի մարմնի երկու կէսերի հակադիր յատկանիշների առկայութիւնն է (դրանցից պիտի ստեղծուեն երկու հակադիր իրողութիւններ՝ երկինքն ու երկիրը): Պակաս կարեւոր չէ նաեւ այն, որ Մելիքին կիսելուց յետոյ Դաւթի թուրը շարունակում է իր «ընթացքը» դէպի երկրի ընդերքը եւ հասնում «Սեւ ջրին», որի ճամփան, Աստծու կամքով, փակում է հրեշտակը: Այսինքն՝ այստեղ վիշապամարտին նախորդած նախագոյ քառասյին իրավիճակին հասնելու եւ դրա կրկնութիւնն աստուածային զօրութեան կողմից արգելելու նկարագրութիւնն է: Այս ամենն աւելի քան բաւարար է՝ համոզուած լինելու համար, որ Դաւիթը, իրօք, նաեւ վիշապամարտիկ հերոս է:

Դաւթին հնարաւոր է զուգադրել Կենդանաշրջանի համաստեղութիւններից իւրաքանչիւրի հետ: Նա բոլոր համաստեղութիւնների յատկանիշներն էլ իր մէջ կրում է: Այս ամենով տեսնում ենք, որ վերը թուարկուածների մէջ չկայ մի առանձնայատուկ յատկանիշ, որով Դաւիթն էապէս տարբերուի Սասնայ տան մնացեալ դիւցազուններից, եւ հնարաւոր լինի նրան զուգադրել յայտնի համաստեղութիւններից որեւէ մէկի հետ: Սակայն, միւս կողմից էլ, Դաւիթը որոշակի երկնային կերպար է: Դիցավէպում նա միակ դիւցազունն է, որի մասին յստակ ասում է, որ նա իր աստղն ունի երկնքում: Օհանը մի քանի անգամ երկնքում (որոշ տարբերակների համաձայն՝ երազում) տեսնում է Դաւթի աստղը նսեմացած, թուլացած, երբ վերջինս Մելիքի դաւով յայտնուել էր հորի մէջ: Դիցավէպի՝ մեզ հասած որոշ պատումների մէջ սա համարուած է «Սասնայ

¹¹ Տե՛ս «Սասունցի Դաւիթ», Երեւան, 1961, էջ 283:

աստղ»։ Սակայն կան նաեւ պատումներ, որտեղ սա համարուած է հէնց Դաւթի աստղ¹²։ Բացի այդ՝ այս աստղի երեւալը, տկարանալը, մարելը եւ այլն կապուած են բացառապէս Դաւթի վիճակի հետ։ Ուստի եւ իր իմաստով սա հէնց Դաւթի հետ է աղերսւում, որով եւ հարկ է դիտարկել սա իբրեւ նրա աստղ։

Ունենալ երկնքում «սեփական» աստղը եւ միաժամանակ յայտնի համաստեղութիւններից իւրաքանչիւրի հետ զուգադրուելու կարելիութիւն՝ հնարաւոր է միայն մի դէպքում, եթէ խօսքը վերաբերում է ոչ թէ աստղին կամ համաստեղութեանը, այլ մոլորակին, որ անցնում է Կենդանաշրջանի բոլոր աստեղատներով։ Նկատենք այս առընչութեամբ, որ հայերէն աստղ բառը նշանակել է այն ամենը, ինչ լոյս է տալիս երկնքում։ Հէնց այսպէս է այս բառը բացատրուած հայերէն բառարաններում¹³։ Այստեղից էլ՝ «գիսաւոր աստղ» (նաեւ՝ «վարսաւոր», «նիզակաւոր», «ագեւոր» եւ այլն), «մոլորական աստղ» (որ է՝ մոլորակ), «վայր ընկնող աստղ» (որ է՝ ասուպ) յորջորջումները։ Այս առումով Օհանի երազում տեսածը կարող էր լինել հէնց Դաւթի ոչ թէ աստղը՝ բառիս այսօրուայ իմաստով, այլ նրա մոլորակը։ Իսկ ո՞րը կարող է լինել Դաւթին զուգակշիռ մոլորակը։ Այս հարցին պատասխանելու համար յիշենք, որ Դաւիթն իր առանձնայատկութիւններով ամենահարուստն է դիցավէպի կերպարների մէջ, եւ նա ունի (իգականներից զատ) բոլոր միւս հերոսների յատկանիշները։ Իսկ անձնական յատկանիշների այդ կարգի հարստութիւն, լրիւութիւն ներյատուկ է եօթ մոլորակներին համապատասխանող դիցերից միայն մէկին, այն է՝ գլխաւոր գերագոյն աստծուն։ Ուրեմն՝ խօսքը պիտի վերաբերի Լուսնթագ մոլորակին, որ մեզ յայտնի բոլոր հին դիցարաններում համապատասխանեցուած է գլխաւոր աստծուն (հայր Արամագդին, Զեւս—Դիոսին, հայր Եօվիսին եւ այլն)։ Սա նշանակում է, որ Դաւթի մոլորակը Լուսնթագն է (Jupiter)։

Սակայն այսքանով չի սահմանափակւում Դաւթի երկնային զուգակշիռների ցուցակը։ Պարզուում է՝ վերը թուարկուած իր յատկանիշներից զատ՝ Դաւիթն ունի եւս մէկ շատ էական յատկանիշ։ Դաւիթը նաեւ աղեղ-

¹² Տէս «Սասնայ ծռեր», Երեւան, 1977, էջ 129։

¹³ Օրինակ՝ Ստ. Մալխասեանի բառարանում այս բառի դիմաց գրուած է. «Ամեն մի երկնային մարմին, որ գիշերները, պարզ եղանակին, երեւում է երկնքում՝ փայլող կամ ցոլացող կէտի նման»։ «Հայերէն բացատրական բառարան», կազմ.՝ Ստ. Մալխասեան, հտ. 1, Երեւան, 1944, էջ 240։

նաուր, նետաձիգ է: Ուշագրաւ է, որ Դաւիթը նետաձիգ է դառնում արտատէր Պառաւի խորհրդով: Հէնց նա՛ է Դաւթին յայտնում, որ նրա հայրն ունեցել է նետ-աղեղ, եւ բացատրում է այդ նետ-աղեղը ձեռք բերելու հնարը: Հետաքրքիր է, որ ի տարբերութիւն Մհերի միւս (հիմնական) զէնքերի՝ նետն ու աղեղը պահուում են առանձին՝ Օհանի տան ցանոցում՝ պատից կախ: Եւ այդ զէնքի տեղն էլ գիտի ոչ թէ Օհանը, այլ նրա կինը, որ ամեն կերպ չի ուզում դա տալ Դաւթին: Այսինքն՝ Մհերի բոլոր զէնքերը (նետ-աղեղից զատ) Օհանի մօտ են, իսկ նետ-աղեղը՝ Օհանի կնոջ¹⁴: Բնականաբար, հարց է առաջանում՝ իսկ ինչո՞ւ է նետ-աղեղն առանձնացուած միւս զէնքերից եւ սկզբունքօրէն տարբեր պահպան եւ պահպանման տարբեր տեղ ունի: Այս առնչութեամբ յիշելի է յունական Ոդիսեւսի կնոջ՝ Պենելոպէի կերպարը: Սա եւս իր ամուսնուն Ոդիսեւսի աղեղի պահպանն էր: Հետաքրքիր է՝ ըստ Հոմերոսի Ոդիսականի այս առանցքային դրուագի՝ Ոդիսեւսը տրոյական պատերազմի մեկնելիս իր հետ չէր տարել իր աղեղը, այլ թողել էր տանը: Այսինքն՝ աղեղից զատ՝ Ոդիսեւսի բոլոր զէնքերը եղել են իր մօտ, իսկ աղեղը մնացած է եղել տանը՝ նրա կնոջ մօտ: Յաւելենք նաեւ, որ այս աղեղը Ոդիսականում հանդէս է գալիս նաեւ իբրեւ Պենելոպէի համար փեսացու, ամուսին ընտրելու միջոց: Պենելոպէն, սպառած լինելով հարկադիր ամուսնութիւնից խուսափելու իր բոլոր խորամանկ հնարքները, իր հետ ամուսնանալու ձգտող տարփածունների առջեւ պայման է դնում, որ կամուսնանայ միայն այն թեկնածուի հետ, որը կկարողանայ ձգել եւ տեղը գցել Ոդիսեւսի աղեղի լարը: Եւ, ի վերջոյ, այդ նոյն աղեղով էլ Ոդիսեւսը սպանում-ոչնչացնում է իր բոլոր հակառակորդներին: Ի հակադրութիւն Ոդիսեւսի եւ ամուսնուն հաւատարիմ Պենելոպէի՝ Օհանն ու նրա կինը դիցավէպում հանդէս են գալիս որպէս հակադիր կերպարներ: Բացի այն, որ հակառակ են նրանց սեռերը, տրամագծօրէն հակառակ են նաեւ նրանց բարոյական, հոգեւոր յատկանիշները եւս: Օրինակ՝ երբ Օհանը գիշերը մի քանի անգամ քնից զարթնում է՝ Դաւթին վերաբերող իր տեսած երազից անհանգստացած, Սաուլէն (Օհանի կինը), բացարձակապէս անտարբեր, Օհանին համոզում է ուշադրութիւն չդարձնել այդ երազներին: Նոյն կերպ այս օտարաբարոյ կինը փորձում է գայթակղել պատանի Դաւթին, իր արարքը «հիմնաւորե-

¹⁴ Կան դիցավէպի պատումներ, ուր նետ-աղեղի տեղն իմացողը Դաւթի ոչ թէ հօրեղբօր կինն է, այլ հօրաքոյրը: Օրինակ՝ «Սասնայ ծռեր», հտ. Ա., 1936, էջ 1101: Սակայն այստեղ էականն այն է, որ նետ-աղեղի տեղն իմացողը դարձեալ իզական սեռի է:

լով», թէ՛ «Ես օտար աղջիկ եմ...» (փաստօրէն՝ փորձում է նաեւ դաւաճանել իր ամուսնուն), իսկ ձախողելուց յետոյ էլ ամուսնու մօտ զրպարտում է անմեղ պատանուն: Աւելին՝ Դաւիթը, հասկանալով եղելութիւնը, հօրեղբօրն ասում է.

«— Հօղբէր,
Հիմիկ կարամ քացի մի զարկեմ՝
Դո՛ւ էլ, քո դո՛ւտ էլ էրթաք գետնի տակի անդունդ:
Ամա ի՞նչ անեմ, ճէրագոյք հօղբեր,
Երբէ՛ խաբուած ես»¹⁵:

Այսինքն՝ Դաւիթն ուղղակի «լիբր» է կոչում Օհանի կնոջը:

Աղեղի եւ մնացեալ զէնքերի այս հակադրութիւնն աւելի լրիւ հասկանալու համար յիշենք նաեւ հայկական բազմաթիւ հրաշապատում հէքեաթների մէջ հանդիպող դրուագը, երբ անյաղթելի հերոսին (որին ամուր պարանով եւ նոյնիսկ գութանի շղթայով հնարաւոր չէ կաշկանդել) հնարաւոր է դառնում յաղթել-կաշկանդել միայն այն բանից յետոյ, երբ նրա մայրը կամ կինը խաբէութեամբ կորզում են նրա գաղտնիքը՝ նրան յաղթելու համար հարկ է աղեղի լարով կապել մարմինը, ձեռքերը (բթամատերը): Եւ, իրօք, աղեղի լարով կապելուց յետոյ հերոսը դառնում է անօգնական, անկարող¹⁶:

Նետ-աղեղը նաեւ մէկ այլ կարեւոր դեր ունի: Մարութայ բարձր Աստուածածնի վանքը վերաշինելուց առաջ Դաւիթն իր նետ-աղեղով գետնի վրայ գծում է կառուցուելիք վանքի յատակագիծ-նախագիծը: Այսինքն՝ նետ-աղեղը, ամեն ինչից զատ, նաեւ գրել-գծելու գործիք է: Ընդ որում՝

¹⁵ «Սասունցի Դաւիթ», Երեւան, 1961, էջ 186:

¹⁶ Տէս, օրինակ, «Հայ ժողովրդական հէքեաթներ» (ՀԺՀ), հտ. 12, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., Երեւան, 1984, էջ 97: Այստեղ կարող է նաեւ հարց առաջանալ, որ միգուցէ սա ոչ թէ մարտական աղեղի լարն է, այլ բուրդ կամ բամբակ գզելու յատուկ գզարի աղեղի աղիքէ լարը: Իրօք, այդպիսի բացատրութիւն առկայ է նոյն հէքեաթներին կից բառարաններում: Այստեղ «Անեղ» բառի դիմաց (որ աղեղի բարբառային տարբերակն է) գրուած է. «...զգրարի աղեղնաձեւ գործիք, որի լարին թակով խփելով՝ զգում են բուրդ, բամբակ» (տէս ՀԺՀ, հտ. 1, 1959, էջ 614): Սակայն նկատենք, որ դիցալէպում սասունցիների մասին Կողբաղինը վկայում է, թէ՛ «Էնտեղ, ճեւ, որ նոր էլած՝ դիւանական // Իրենց նետ կայ՝ քանց ձիւքնանի գետն» («Սասունցի Դաւիթ», Երեւան, 1961, էջ 212):

Այսինքն՝ ի դէմս սասունցիների աղեղների՝ եղել է իր զօրութեամբ գզարի գործիքին առնուազն չզիջող մարտական զէնք: Ուրեմն եւ բաւարար հիմքեր ունենք մեր խնդրի պարագայում մարտական աղեղի եւ գզարի աղեղի լարերը նոյնացնելու: Կան նաեւ այս նոյն հէքեաթի տարբերակներ, որտեղ տղայի բութերը կապում են հէնց նետ-աղեղի լարով. տէս ՀԺՀ, հտ. 8, 1977, էջ 33:

այդ գործիքը գրում է նաեւ գետնի (քարի) վրայ¹⁷: Իր այս գործառույթով նետ-աղեղն աղերսւում է Հայոց Տիր դիցի հետ, որը նաեւ Գրող է եւ իր այս մակդիրով յայտնի է իբրեւ հանգուցեալների հոգիները (իր ծոցը դրած) անդրաշխարհ տանող (այստեղից էլ՝ «Գրո՛ղը տամի»), «Գրողի տաւած», «Գրող ու ցաւ», «Գրողի ծո՛ցը» եւ այլ նման արտայայտութիւնները): Այս ամենին հարկ է յաւելել նաեւ, որ աստղալից երկնքի հին միջագետքեան (շումերական) քարտէզի վրայ Նետ-աղեղ համաստեղութիւնը համապատասխանում է աւելի ուշ շրջանից յայտնի Մեծ Շուն համաստեղութեանը: Սա գտնւում է Հայկն համաստեղութեան տակ (դէպի հարաւ-արեւելք, երկրից նայելիս՝ դէպի վար եւ ձախ), եւ նետի սլաքն էլ ուղղուած է Հայկի կողմը: Այսինքն՝ սա Հայկի հակառակորդն է: Իսկ Հայկը, ինչպէս այլ առիթով ցոյց է տրուած եղել, երկնային կերպարն է եղել հայր աստծու¹⁸: Այսինքն՝ նետ-աղեղը երկնքում հանդէս է գալիս իբրեւ Արարչի հակառակորդ: Նոյնն է նաեւ աղեղի լարով արեգակնային հերոս տղային կապել-կաշկանդելու պարագայում:

Տեսնում ենք, որ քննարկուած բոլոր դէպքերում էլ նետ-աղեղը հանդէս է գալիս իբրեւ հակառակորդի, վնաս բերողի խորհրդանիշ: Ի դէպ, սրա հետ համահունչ է եւ Դաւթի սպանուելը՝ թիկունքից դաւադրաբար նետահարուելով: Այստեղից հասկանալի է, թէ ինչու են իրար հակադրուած Մհերի նետ-աղեղն ու մնացեալ զէնքերը, եւ ինչու է նետ-աղեղը վերապահուած Օհանի կնոջը (որ ականյայտ բացասական կերպար է, եւ նոյնիսկ որոշ պատումների մէջ յատուկ շեշտւում է նրա օտար լինելը), իսկ մնացեալ զէնքերը վերապահուած են հէնց Օհանին: Եւ Մհերի նետ-աղեղն էլ պահւում է ցանցում, որ ցանը, աթարը, անասունների աղբը պահելու տեղն է: Եւ այս առումով լիովին օրինաչափ է, որ Դաւթին նետահարողն էլ դարձեալ իգական սեռի է:

Դիցավէպում Դաւիթն իր նետ-աղեղը կիրառում է (չհաշուած որսը) միայն մէկ դրուագում: Դա իր հօրեղբօրորդի Պարոն Աստղիկին սպանելու դրուագն է: Այս դրուագում, Խանդուլի անհարկի միջամտութիւնից զայրացած, Դաւիթը նետով զարկում է Պարոն Աստղիկի ձիու փորին, եւ

¹⁷ Յիշենք Հայոց Տիր (Տիւր) աստծուն, որի անունը պահպանւել է նաեւ, նաեւ Շնիկ աստղը (Sirius), որի տեղում հնում եղել է Նետ-աղեղ համաստեղութեան նետի սլաքը: Միաժամանակ նաեւ Տիրը եղել է հայր Արամազդի դպիրը՝ Գրիշը, որտեղից եւ գալիս է նրա միւս անունը՝ Գրող. այս մասին մանրամասն տես Գ. ԲՐՈՒՏԵԱՆ, Օրացոյց Հայոց, Ս. էջմիածին, 1997, էջ 329–331:

¹⁸ Տես Գ. ԲՐՈՒՏԵԱՆ, նշ. աշխ., էջ 171–207:

նեւոր, անցնելով ձիու միջով, խոցում է Պարոն Աստղիկին ու դուրս գալիս նրա գլխից:

Այստեղ ուշագրաւ է այն, որ նեւ-աղեղի կիրառութիւնը դարձեալ կապուած է կնոջ (խոստումը չպահելու, իրեն չվերաբերող գործին միջամտելու) հետ, եւ խոցումն էլ կատարուում է շատ արտասովոր ձեւով՝ ձին խոցում է փորից մէջք, եւ ձիաւորն էլ՝ նստատեղից գագաթ: Այսինքն՝ թէ՛ ձիու, թէ՛ հեծեալի խոցումը տեղի են ունենում ներքեւից վերել¹⁹: Յիշենք, որ սրան հակառակ՝ Դաւիթը Մելիքին թրով կիսում է գագաթից դէպի ներքեւ՝ մինչեւ ոտքերը (նոյն կերպ՝ Մեծ Մհերն էլ առիւծին է կիսում երախից մինչեւ պոչը, բազում հրաշապատում հէքեաթ-ներում արեգակնային հերոս տղան վիշապին կիսում է գլխից մինչեւ տուտը): Այսինքն՝ խոցման այն արարքները, որոնք դրական են (միտուած են խաթարուած կարգը վերահաստատելուն, փրկութիւն բերելուն), մեր դիցազունները կատարում են վերից վար, իսկ այն խոցումները, որոնք բացասական դեր ունեն (հարազատի սպանում, դաւադրաբար խոցում), կատարում են վարից վեր (կամ թիկունքից կուրծք): Եւ այս առումով նեւ-աղեղը հանդէս է գալիս իբրեւ բացասական դերով խոցող զէնք:

Այս դրուագը շատ կարեւոր է նաեւ նրանով, որ ամբողջ դիցավէպում սա միակ դէպքն է, երբ յստակ նկարագրուած է նեւ-աղեղի կիրառութիւնը: Իհարկէ, կան դիցավէպի որոշ պատումներ, ուր Սանասարը (Կանաչ քաղաքում) նետահարում-սպանում է երկնքում Արեւը փակող վիշապին: Սակայն Սանասարի պարագայում նեւ-աղեղի կիրառութիւնը յատուկ ընդգծուած չէ եւ դիպուածային բնոյթ է կրում (ակնյայտ է, որ երկնքում գտնուող վիշապին, նեւ-աղեղից զատ, այլ զէնքով խոցել հնարաւոր չէր): Կան բնաւ չշեշտուած ակնարկներ նաեւ Մեծ Մհերի՝ նեւ-աղեղով որս անելու, ինչպէս նաեւ Դաւթի՝ նեւ-աղեղով լոր որսալու մասին: Սակայն Աստղիկին նետով խոցելու դրուագն էապէս տարբեր է նեւ-աղեղի կիրառութեան՝ դիցավէպում եղած միւս բոլոր դէպքերից թէ՛ իր կարեւորութեամբ, թէ՛ իրադարձութեան մանրամասն նկարագրութեամբ:

¹⁹ Ի դէպ, դիցավէպի այս դրուագն էական է նաեւ աստղագիտական առումով: Եթէ յիշենք, որ Դաւթի «աստղը» Լուսնի թագ մոլորակն է, եւ Աստղիկին էլ (որ որոշ պատումներում հանդէս է գալիս «Աստղիկ Յոլածին» անունով) նոյնացնենք Արուսեակ մոլորակի հետ, ապա խնդրոյ առարկայ դրուագը, ամեն ինչից զատ, պիտի նշանակի նաեւ աստղագիտական խիստ որոշակի իրադարձութիւն, այն է՝ Լուսնի թագի եւ Արուսեակի միացումը:

Դաւթի եւ նետ-աղեղի առընչութիւնը զուգահեռներ ունի յունական Հերակլէսին վերաբերող պատմութիւնների հետ: Այսպէս՝ Հերակլէսի վախճանը վրայ է հասնում Լերնէյեան հիդրայի թոյնով թունաւորուած իր իսկ նետից: Հերակլէսի կնոջը փախցնելու (որոշ տարբերակներում՝ բռնաբարելու) փորձ կատարած Նեսոսս կենտաւրոսը, խոցուած լինելով Հերակլէսի թունաւոր նետից, մահից առաջ խորհուրդ է տալիս Հերակլէսի կնոջը՝ հաւաքել-պահել իր արիւնը եւ ապագայում ամուսնու սէրը վերադարձնելու համար իր (թունաւորուած) արիւնով օծել նրա հանդերձը: Եւ Դէյանիրան (Հերակլէսի կինը) տարիներ անց այդ թունաւորուած արիւնով օծում է ամուսնու թիկնոցը, որը եւ վերջինիս մահուան պատճառն է դառնում: Թէ՛ Դաւթի, թէ՛ Հերակլէսի պարագայում մահը վրայ է հասնում թունաւոր նետից, եւ այդ թունաւոր նետը կիրառողը հերոսին մերձաւոր կին է: Երկու դէպքում էլ հերոսը պատուհասում է իր «հին մեղքերի» պատճառով:

Ի դէպ, նետ-աղեղի կիրառութեան մի կարեւոր օրինակ է եւ հայկական բանահիւսութեան մէջ պահպանուած վկայութիւնն այն մասին, որ Ներսիս Սեբեդակ (Նեմրոթ, նոյն ինքը՝ Բէլ), Արարչի դէմ ամբարտաւանանալով, լեռան գլխից նետ արձակեց դէպի երկինք, Աստուած Վանայ լճից մի տառեխ դրեց այդ նետի դէմ, ու նետը խոցեց ձկանը, եւ արիւն կաթաց երկնքից: Ներսիս Սեբեդակը, համարելով, որ Աստուծոն է խոցել, հպարտացաւ, ինչին ի պատասխան՝ Աստուած նրան շանթահար սպանեց²⁰: Այս աւանդազրոյցի մէջ եւս նետ-աղեղը հանդէս է գալիս իբրեւ Արարչի դէմ կիրառուող զէնք (եւ դարձեալ գործում է հակառակ ուղղութեամբ՝ վարից վեր): Այս բոլոր վկայաբերուած օրինակներում նետ-աղեղը Արարչի կամ (եւ) արեգակնային հերոսի (նոյն Արարչի որդու) դէմ կիրառուող զէնք է: Եւ հէնց սա՛ պէտք է համարել պատճառն այն բանի, որ նետ-աղեղը պահում է ցանոցում եւ գտնւում է կնոջ (այն էլ՝ օտար) իրաւասութեան տակ:

Նետ-աղեղը հայկական դիցավէպում եւ ընդհանրապէս հայ բանահիւսական աղբիւրներում հանդէս է գալիս հետեւեալ յատկանիշներով:

ա. Նետ-աղեղը հայր աստծու, արեգակնային հերոսի դէմ կիրառուող զէնք է:

բ. Նետ-աղեղն իգական կերպարների հետ աղերսուող զէնք է:

²⁰ Տե՛ս «Мифы народов мира», т. 2, «Советская Энциклопедия», Москва, 1992, էջ 209—210:

գ. Հերոսի դէմ նետ-աղեղի կիրառութիւնն անպայման կապուած է խարդաւանքի, դաւի (յաճախ՝ թունաւորման) հետ:

դ. Նետ-աղեղը հակառակ ուղղութեամբ՝ վարից վեր կիրառուող զէնք է:

ե. Նետ-աղեղը նաեւ գետնի (քարի) վրայ գծելու, գրելու գործիք է:

զ. Նետ-աղեղն իր հօրից (նաեւ պապից) մնացած առաջին զէնքն է, որ Դաւիթն ստանում է (խլում է):

է. Նետ-աղեղը նաեւ այն զէնքն է, որով դաւադրաբար սպանւում է Դաւիթը: Ի դէպ, Դաւիթը Սասնայ տան միակ դիւցազունն է, որ սպանւում է²¹:

ը. Նետ-աղեղը պահելու տեղը ցանոցն է՝ աթարի, ցանի, գոմաղբի տեղը:

Ի մի բերելով վերը շարադրուածը՝ տեսնում ենք, որ նետ-աղեղը հայկական բանահիւսական նիւթում հանդէս է գալիս գերազանցապէս բացասական դերով, եւ դրանով պայմանաւորուած՝ նրա տեղը, պահապանը, կիրառման կերպը եւս կապուած են կեանքի, աշխարհի բացասական կողմի հետ (ցանոց, իգական սեռ, օտար, թոյն, խարդաւանք, կիրառման հակառակ ուղղութիւն եւ այլն): Եւ նետ-աղեղի միակ լուրջ կիրառողն էլ դիցավէպում Դաւիթն է: Եւ, Պարոն Աստղիկից զատ, երկրորդ անձը, որի նկատմամբ կիրառւում է նետ-աղեղը, հէնց ինքը՝ Դաւիթն է: Այսինքն՝ Դաւիթի աղերսը նետ-աղեղի հետ կրկնակի է. նա նետ-աղեղի եւ կիրառողն է, եւ կիրառման առարկան:

Այսպիսով՝ Դաւիթի հիմնական տարբերութիւնը Սասնայ տան միւս դիւցազուններից այն է, որ «սեփական» աստղ-մոլորակ ունենալուց զատ՝ նա նաեւ նետաձիգ, աղեղնաւոր է (եւ դրա հետ մէկտեղ՝ նետ-աղեղի կիրառման թիրախ): Գիտենք նաեւ, որ Կենդանաշրջանի մէջ Կշիռ եւ Այծեղջիւր կենդանակերպերի միջեւ կայ Աղեղնաւոր համաստեղութիւնը: Վերը շարադրուածը հաշուի առնելով՝ լիովին սպասելի է, որ Դաւիթն զուգակշիռ համաստեղութիւնը լինի Աղեղնաւորը: Նայենք, թէ որքանով է հնարաւոր իբրեւ Դաւիթի զուգակշիռ ընդունել Աղեղնաւոր կեն-

²¹ Սասնայ տան դիւցազուններից սպանւում է նաեւ Պարոն Աստղիկը, որին սպանողը հէնց Դաւիթն է, եւ սպանութեան գործիքը՝ դարձեալ նետ-աղեղը: Այսինքն՝ Սասնայ տան դիւցազուններին խոցել-սպանել հնարաւոր է միայն նետ-աղեղով: Սա զուգահեռ է դառնում հէքեաթների արեգակնային հերոս տղային յաղթելու միակ միջոցն աղեղի լարով կապել-կաշկանդելը լինելու հետ:

դանակերպը: Այս կենդանակերպը մեր խնդրի համար ուշագրավ է մի քանի առումներով:

Նախ, ինչպես վերը տեսանք, Դավիթը երկնքում ունի իրեն զուգակշիռ մոլորակը, որ Լուսնթագն է: Մոլորակների մասին հայկական եւ այլ ախտարական աղբիւրներից գիտենք, որ իւրաքանչիւր մոլորակ ունեցել է իր, այսպէս ասած, «տունը»: Մոլորակներին յատկացուած տներ են եղել Կենդանաշրջանի աստեղատները՝ ամեն մոլորակին մէկ աստեղատուն: Եւ ահա, ըստ ախտարական աղբիւրների, Լուսնթագի տունն Աղեղնաւորն է: Անանիա Շիրակունու «Յաղագս կենդանատեսակաց» աշխատութեան մէջ գրուած է. «Իմներոդ կենդանատեսակ է աղեղնաւորն, երկտարրական, աշնանային, տուն լուսնթագի. եւ ձանեալ է նահանգին Կիլիկեցոց եւ Կրետացոց...»²²: Այս նոյնը տեսնում ենք նաեւ ախտարական բովանդակութեամբ հայկական բազմաթիւ ձեռագիր աղբիւրներում: Օրինակ՝ Մաշտոցեան Մատենադարանի 1461–1478 թթ. գրուած թիւ 3884 ձեռագրում՝ Աղեղնաւոր կենդանակերպին վերաբերող հատուածում, Աղեղնաւորի նկարի տակ գրուած է. «Աղեղնաւորն եւ իւր աստղն Լուսնթագն, որ է Մուշարին. ԺԲ. Հրացմունք ունի ի տուն Մուշարուն, եւ յորժամ իջանէ սայ ի տուն վիշապին, փառաւորի յԲ. աստիճանին...» (տէ՛ս նկ. 7): Փաստորեն՝ Դավիթն համապատասխանող մոլորակի երկնային տունն Աղեղնաւորն է: Այսինքն՝ Դավիթ մոլորակը եւս յուշում է, որ նրա համաստեղութիւնը պէտք է լինի Աղեղնաւորը: Դավիթ հետ աղբրսուող երկնային երկու իրողութիւնները շատ սերտ շաղկապուած են իրար. Դավիթ մոլորակ Լուսնթագի աստեղային տունը նրա կենդանակերպ Աղեղնաւորն է: Շատ հետաքրքիր է նաեւ այս ձեռագրի՝ Աղեղնաւոր կենդանակերպի նկարի բովանդակութիւնը: Այս նկարի վրայ պատկերուած է առիւծի մարմնով եւ վիշապային պոչով մի արարած, որի մարմնին՝ առիւծի պարանոցի մասից վեր, կցուած է մարդկային մարմնի գօտկատեղից վերի հատուածը՝ մարդկային իրանով, գլխով ու ձեռքերով: Եւ հէնց այս մարդկային մարմնով մասն էլ բուն Աղեղնաւորն է. նա ձեռքին ունի լարուած նետ-աղեղ, որ պատրաստ է արձակուելու: Առիւծի պոչն էլ պատկերուած է վիշապի կերպարանքով: Պոչի ծայրը պատկերուած է իբրեւ երախը բացած վիշապի գլուխ, եւ այդ գլուխը «նայում» է առիւծի գլխի կողմը: Ուշագրավ է, որ այս նետաձիգն իր նետը ուղղել է առիւծի

²² «Անանիայի Շիրակայնոյ Համարողի մատենագրութիւնք», աշխ.՝ Աշ. Աբրահամեան, ՀՍՍՌ Մատենադարանի հրատ., Երեւան, 1943, էջ 329:

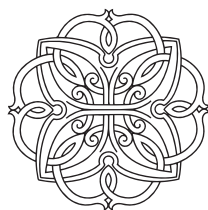
Նկ. 7 Աղեղնատուր կենդանակերպի նկարը ՄՄ Հ^Ժ 3884 ձեռագրից. էջ 121ա, գրիչ՝ Ստեփանոս արքեպյ, 1461—1478 թթ.

պոչի ծայրի վիշապային գլխի բաց երախին, իսկ իր գլխին կրում է թագ: Ի դէպ, սա այս ձեռագրի մէջ առկայ 12 կենդանակերպերի նկարներից միակն է, որտեղ առկայ է թագակիր կերպար: Այսինքն՝ այստեղ պատկերուածը կարելի է ընկալել իբրեւ 12 կենդանակերպերի թագաւոր (ինչը լիովին համապատասխանում է Լուսնթագի՝ կենդանակերպերի թագաւորը լինելուն: Այս նկարում մեր խնդրի համար կարեւոր է նաեւ, որ աղեղնաւորը խոցում է իր իսկ պոչը, այ-

սինքն՝ նա նաեւ իր նետի թիրախն է: Սա հէնց այն է, ինչն այդպէս է նաեւ Դաւթի պարագայում. լինելով աղեղնաւոր՝ նաեւ աղեղնաւորի թիրախ է դառնում եւ խոցւում նետից²³:

Ի մի բերելով Դաւթին վերաբերող տուեալների քննութեան արդիւնքները՝ կարող ենք եզրակացնել, որ նրան զուգակշիռ համաստեղութիւնն Աղեղնատուր կենդանակերպն է:

Շարունակութիւնը՝ յաջորդիւ

²³ Ի դէպ, եթէ աստ յիշենք, որ Առիւծ կենդանակերպը երկնային մեծ վիշապի շորս համաստեղութիւններից վերջինն է, ապա նկար 7-ում ներկայացուած պատկերը ներդաշնակ է հայկական հրաշապատում հէքեաթներում յաճախ հանդիպող դրուագին, որտեղ վիշապը, շուրջանակի փակելով ինչ-որ տարածք, գլուխը դնում է իր պոչի վրայ: Այս նկարում եւս վիշապային կերպար հանդիսացող Առիւծն է, որի պոչն ու գլուխն իրար են միանում նետաղեղի միջոցով: